

INTERPRETAREA COMPARATIVĂ A ETNICITĂȚII RURALE, URBALE ȘI REGIONALE DIN ROMÂNIA*

MARIN CONSTANTIN**

ABSTRACT

THE COMPARATIVE INTERPRETATION OF RURAL, URBAN AND REGIONAL ETHNICITY IN ROMANIA

In different forms which reflect the thematic objectives of anthropological research, there are several criteria of ethno-cultural belonging (namely language, ethno-history, territoriality, sociality, economy, ethos and the vision of the world) which materialize ethnicity in its factual and process-related meanings. With respect to the cultural variability of ethnic groups or minorities in Romania, this work seeks to describe and construe the implications of the empiric and methodological location of ethnicity, in rural, urban and regional contexts, based on the comparative *analogical* and *homological* properties of cultural patterns of behaviour.

Keywords: ethnic patterns of behaviour, analogy, homology, ethno-cultural variability, Romania.

INTRODUCERE

În antropologia biologică, *omologiile* descriu trăsături similare între organisme, moștenite de la un strămoș comun; dimpotrivă, *analogiile* reflectă similaritățile dintre specii ce sunt atribuite comportamentului adaptativ al acestora la condiții de selecție naturală comparabile (*cf.* Kottak, 1991). Prezența trăsăturilor

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758/„This paper is supported by the Sectorial Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number SOP HRD/89/1.5/S/59758”. Titlurile și drepturile de proprietate intelectuală și industrială asupra rezultatelor obținute în cadrul stagiului de cercetare postdoctorală aparțin Academiei Române.

** Correspondence address to Marin Constantin: Institutul de Antropologie „Francisc Rainer” al Academiei Române (Bulevardul Eroii Sanitari 8, sector 5, București); e-mail: marinconstantinro@yahoo.com

genetice la cel mai apropiat strămoș este fapt de omologie, în vreme ce reparația unor caracteristici similare la organisme fără un strămoș comun recent, în contexte ecologice sau de presiuni selective diferite, indică fenomenul de „omoplasie” (Hall, 2007). Definierea strictă a omologiei și omoplasiei ca asemănări de *structură* și a analogiei ca similaritate a *funcției* este criticată de D. Rendall și A. Di Fiore (2007), cu obiecția caracterului evolutiv (și deci potențial „omologic”) al unor comportamente aparent lipsite de un temei „structural” și de un „control genetic”, precum împerecherea, îngrijirea parentală, migrația, apărarea teritoriului etc. Autorii amintiți socot, de aceea, „adecvat” a vorbi despre „funcții omologice îndeplinite de structuri omologice”, și, ca atare, despre „omologia funcțională” (*cf.* Rendall, Di Fiore, 2007).

I. Eibl-Eibesfeldt integrează distincția dintre analogie și omologie în metodologia comparativă a etologiei, invocând în acest scop „criteriul calității speciale” (al similarităților formale), „criteriul poziției” (poziția relativă a unei caracteristici într-un sistem structural mai larg) și „criteriul formelor intermediare” (discernerea omologiilor prin forme tranziționale ale unor structuri comparabile). Deși aceste criterii ajută în definirea unor adaptări filogenetice (înnăscute), Eibl-Eibesfeldt discută și de „omologii ale tradiției”, recognoscibile în primul rând la nivelul familiilor de limbi dintr-o anumită arie geografică (de exemplu, limbile indo-europene), dar și în arta populară a diverselor grupuri etno-lingvistice. Pe de altă parte, studiul analogiilor favorizează identificarea „conformităților generale ce rezultă din funcții specifice”, precum în ritualurile de organizare militară ale populațiilor primitive și chiar moderne (*cf.* Eibl-Eibesfeldt, 1989 [1986]).

P.R. Duffy se referă la analogii și omologii într-o discuție asupra noilor exigențe interpretative ale arheologiei în evaluarea proceselor culturale în Epoca Bronzului din Europa. Omologiile sunt criticate în acest caz pentru „cauzalitatea” implicată printr-o asemenea abordare, cu ignorarea schimbărilor și interacțiunilor culturale (de pildă, „nucleul de interschimbabilitate culturală”, asociat în mod curent cu difuziunea indo-europenilor); pe de altă parte, analogiile vădesc o insuficiență a testării de ipoteze, cu un recurs „inductiv” la „pretinse similarități” (stratificarea socială în Bronzul european nu poate fi echivalată, doar în baza unor comparații ale riturilor funerare, cu organizarea tribală din Hawaii – *cf.* Duffy, 2010).

Am argumentat într-o discuție anterioară potențialul teoretic a ceea ce am numit „criterii antropologice ale apartenenței etno-culturale”, cu referire la *limba, etno-istoria, teritorialitatea, socialitatea, economia, ethos-ul și viziunea despre lume* – caracteristice grupurilor etnice din România (*cf.* Constantin, 2011). În grade diferite (depinzând de scopurile diverselor cercetări), asemenea trăsături sunt acreditate cu un rol de „substanțiere” în recunoașterea sau definirea factologică și procesuală a etnicității. Dincolo de terminologie și funcția sa denominativă, suntem acum interesați în cercetarea „formelor” sociale de cuprindere a identităților etno-lingvistice, mai precis a implicațiilor pe care localizarea (empirică și metodologică) a etnicității la nivel rural, urban și regional le are asupra proprietăților *omologice* și *analogice* ale tiparelor culturale de comportament.

ETNICITATEA RURALĂ

Avem în vedere mai întâi studiul grupurilor etno-culturale din mediul rural, atât în situațiile caracterizate prin „monoetnicitatea” unei comunități întregi, cât și în cele în care este vorba de diversitatea etno-lingvistică și religioasă a populației sătești. Dacă *intercunoașterea* sau enculturarea tradițională pot contextualiza (în mod ipotetic) *viața de la țară*, interesul cercetării constă în precizarea raportului dintre asemenea trăsături etnografice ale „autohtoniei” și impactul modelelor culturale exogene (fie într-un trecut al istoriilor populare, fie în devenirea recentă a satelor din România).

Folosirea *limbii materne* este activă la *căldărarii* din „Căleni” (cf. Hasdeu, 2004), *căldărarii* din Brateiu, *tătarii* din Cobadin și Independența (Constantin, 2010), *turcii* din Bașpunar (cf. Chirițoiu et al., 2009), *lipovenii* din Carcaliu (cf. Capoți et al., 2009) românii din Sântana (Chelcea, Lățea, 2000), *sașii* din Michelsberg-Cisnădioara (cf. Constantin, 2010), *secuii* și *țigani* dintr-un sat din Secuime (cf. Töhötöm, 2004). Lipovenii din Mahmudia alcătuiesc grupuri de *popovți* – cu preot și recunoașterea necesității preoților, și *bespopovți* – cu oficierea slujbelor de către dascăl sau diacon [*nastavnik*]; „interferența lingvistică” între lipoveni și români, ucraineni, turci, tătari și bulgari este o altă trăsătură a comunității locale (Titov, 2009). Inițiative de revitalizare etno-lingvistică sunt semnalate la lipovenii din Carcaliu (cu învățarea cântecelor bisericești în slavona veche, cf. Capoți et al., 2009). Sub raport etnonimic, romii *căldărari* de la Căleni se disting („cu dispreț”) de *rudarii* și *geambașii de vatră* din localități învecinate, ce nu mai stăpânesc meșteșugul prelucrării aramei (cf. Hasdeu, 2004). Termenul *kazandži* (Cuza Vodă) este deopotrivă un endonim și un technonim. În mod similar, endonimul *căldărari* (Brateiu-Sibiu) ajunge să desemneze deopotrivă grupul etnic, grupul de meșteșugari și chiar grupul familial (cf. Constantin, 2010). La Bașpunar, distincția *musulmani-români* prevalează asupra celei dintre *turci*, *tătari* și *români* (cf. Chirițoiu et al., 2009); toți acești termeni își păstrează însă o valoare etnonimică la Cobadin (cf. Constantin, 2010); religia conferă identitate endonimică și în cazul [ungurilor] *romano-catolici* și *reformați* din Zăbala (cf. Șerban, 2000). La Carcaliu, autodefinirea etnică „ezită” între denumirile de *ruși*, *ruși lipoveni*, *ruși staroveri* și chiar *români* (cf. Capoți et al., 2009). Românii de la Sântana-Arad sunt diferențiați în *comlăușeni* (localnici), *coloniști* (veniți din Criș, Beiuș, Ineu), *crișeni* (din Bihor) și *vinituri* (din Maramureș, Bistrița-Năsăud, Moldova), iar toți aceștia conviețuiesc cu [șvabi] *nemți* și *țigani* (cf. Chelcea, Lățea, 2000); pentru șvabi, la fel ca pentru *sașii* de la Michelsberg-Cisnădioara (cf. Constantin, 2010), etnonimul are semnificații teritoriale în legătură cu regiunile germane Suabia și, respectiv, Saxonia. La Zăbala (județul Harghita), bilingvismul maghiar-român (cu prevalența limbii maghiare) este considerat drept o „datorie morală” printre grupurile locale de *secui*, români și țigani (cf. Șerban, Dorondel, 1999–2000). Într-un alt sat din „Secuime” (tot din județul Harghita), locuit de *secui* și țigani, aceștia din urmă nu

vorbesc o limbă proprie sau vreun dialect învățat într-o localitate învecinată (cf. Töhötöm, 2004).

Evocările lipovenilor din Carcaliu rememorează migrația strămoșilor lor (cauzată de „prigonirea” credinței acestora) din Rusia, „pe la 1650” (cf. Capoți *et al.*, 2009). Sursele documentare confirmă importanța „memorială” a persecuțiilor religioase medievale în cazul lipovenilor din Mahmudia (cf. Titov, 2009). Statutele scrise ale Vecinătăților săsești aveau o vechime de sute de ani, ca în cazul organizației *sașilor* de la Archita, cu articole statutare redactate în 1668 (cf. Pozsony, 2003; despre conștiința publică a sașilor din Michelsberg privind colonizarea medievală a acestui grup, vezi Constantin, 2010). Vechimea meșteșugurilor tradiționale ale grupurilor etnice este estimată, dintr-o perspectivă etno-istorică, la „300–350 ani” (în cazul ceramicii secuiești de la Corund-Harghita), „400 ani” (prelucrarea aramei la *căldărarii* din Brateiu-Sibiu) și la „cinci-șase generații” (curelăria turcească de la Cobadin-Constanța; fierăria turcească din Bașpunar este, de asemenea, transmisă intergenerațional); dincolo de aceste aproximări, doar ceramiștii *secui* conservă în arta lor un mit al originilor etnice (*Vânătoarea Regelui Ladislau* – cf. Constantin, 2010). *Sașii* din Michelsberg păstrează memoria organizării lor comunitare tradiționale (*Nachbarshaft*), activă încă prin participarea multora din vârstnicii de azi, în anii 1980 (cf. Constantin, 2010). Există informații documentare despre cele mai multe din comunitățile discutate aici (atestarea satului *Comlăuș* la 1335, cu conștiința autohtoniei românilor *comlăușeni* și a *romilor* [cf. Chelcea, Lățea, 2000]; date privind familiile nobiliare maghiare de la Zăbala, din anul 1602 [cf. Șerban, Dorondel 1999–2000]. Din punct de vedere etno-istoric, la Zăbala doar *secuii* sunt cei ce au conservat legende (narațiuni cu un caracter militar și nobiliar, completate cu acte imperiale de înnobilitare [înscrisuri pe „piele de câine”, potrivit tradiției]) ale întemeierii satului; cât privește evocările genealogice ale românilor nou-veniți, acestea amintesc zonele de proveniență ale acestora (Vrancea, Buzău, Dâmbovița, Făgăraș), angajarea strămoșilor lor ca păstori ai unui conte maghiar local, apoi cumpărarea de pământ în sat (cf. Șerban, Dorondel, 1999–2000). „Memoria colectivă” reține amintirea „târgului Sanktanna” la anul 1748, cu „venirea *nemților* [coloniști șvabi ai monarhiei habsburgice] ce au tras la câmp, primiți cât se poate de bine de români”; aceeași tradiție orală susține că *nemții* au fost „ajutați prin lege” la Sântana, „și-n timpul austro-ungarilor, și după Primul Război Mondial”; șvabii de la Sântana, la fel ca *sașii* din Michelsberg, au cunoscut experiența deportărilor în Siberia și Bărăgan, dar și mutarea *coloniștilor* și *viniturilor* în casele *nemțești*, în perioada socialistă (cf. Chelcea, Lățea, 2000; Constantin, 2010).

„Dihotomia teritorială” de la Zăbala dintre „satul de sus” (*Felszeg*) și „satul de jos” (*Alszege*) are o „relevanță identitar-etnică” pentru grupurile locale de *secui*, români și țigani, oglindită și de amplasamentul celor mai vechi biserici de la Zăbala (catolică [apoi reformată] în secolele XIII–XIV, ortodoxă în secolul al XVIII-lea, romano-catolică în 1865 și nou-ortodoxă în 1943); toponimia locală (*Ulița*

Românească, Ulița țigănească) reflectă tendințe ale evoluției teritoriale locale (cf. Șerban, 2000), cu părțile vestice, sudice și estice ale satului locuite de *secui*, cu zona de nord locuită de români, și cu extremitatea estică locuită de țigani (cf. Constantin, 2004). Caracterizați în trecut prin nomadism, *căldărarii* de la Brateiu-Sibiu și rudarii de Băbeni-Vâlcea au acum cartiere proprii, la margine de sat, în timp ce Corund-Harghita și Bașpunar-Constanța sunt caracterizate prin „omogenitate etnică” maghiară și, respectiv, turcească (Constantin, 2010). „Legile interne ale proprietății și uzului terenurilor nu lasă loc țiganilor decât la marginea satului”, și în cazul unei alte localități cu coabitare *secui-țigani* din Secuime (județul Harghita – cf. Töhötöm, 2004).

Organizarea social-genealogică pe *neamuri* este comună tuturor celor trei etnii ale satului Zăbala, cu diferențe în structurarea neamurilor mari (14–20 familii: 64% români, 25% secui, 11% țigani), medii (8–12 familii: 49% români, 38% secui, 17% țigani) și mici (4–7 familii: 83% secui, 12% români, 5% țigani); comportamentul liniar al românilor este interpretat ca o trăsătură „economică adaptativă” (45% din neamurile mari românești au venituri în bani, față de 27,5% dintre secui, și niciun neam de țigani); în schimb, „agregarea maghiarilor în neamuri mici” este explicată prin nevoia acestora de prezervare a moștenirilor funciare; dacă exogamia locală este „etnic distribuită” între maghiari (70%), români (23%), și țigani (7%), nășia este o instituție caracteristică doar românilor (60%) și maghiarilor (40%), cu o funcție de „consolidare și extindere a legăturilor genealogice” (cf. Șerban 2000). Meșteșugarii ceramiști maghiari de la Corund-Harghita au întemeiat recent o asociație profesională – *Eletfa* („Pomul Vieții”) – cuprinzând un număr de 20 de olari, cu președinte, secretar, cotizatie și întruniri periodice; în colaborare cu primăria locală, *Eletfa* organizează la Corund un târg anual de artizanat (cf. Constantin, 2010). Într-un alt sat din Secuime, după 1990, *secuii* și *țiganii* reactivează în mod separat sistemul tradițional de întraajutorare comunitară – *kalaka*, claca – în agricultură, construcția caselor, transportul lemnului, nuntă și funeralii, rămâne separat pe fiecare etnie, chiar și în cazurile în care reprezentanții celor două etnii sunt vecini (cf. Töhötöm, 2004). Autoritatea liderului tradițional al comunităților de romi – *bulibașa* – este menționată în cazul țiganilor din Zăbala (cf. Șerban, 2000). Diminuarea autorității sfatului tradițional (*Kris*) și (mai ales) „accentuarea inegalității dintre genuri” sunt elemente ale regresului ce caracterizează actualmente socialitatea căldărarilor de la Căleni, cu o „spirală a îmbogățirilor” la bărbați și o „escaladare a mercantilizării și instrumentării” la femeile locale (cumpărate în bani sau în aur și, apoi, „cantionate exclusiv în roluri domestice”, în afara procesului de producție (cf. Hasdeu, 2004). Deși exogamia era „blamată în trecut” de biserica locală de rit vechi, lipovenii din Carcaliu înregistrează în prezent o creștere a numărului de căsătorii mixte (cu români), condiționate de adoptarea ritului *staroverilor* (cf. Capoți *et al.*, 2009). Dimpotrivă, o endogamie etnică este în continuare caracteristică pentru lipovenii *bespopovți* din Mahmudia (cf. Titov, 2009).

Grupurilor etnice le sunt proprii atât ocupațiile tradiționale (artizanatul în aramă al *căldărarilor* de la Căleni [Hasdeu, 2004], cel al *căldărarilor* de la Brateiu [Constantin, 2010], și cel al *kaldarași-lor* și *kazandži-lor* de la Cuza Vodă [Erolova, 2010], împletitul nuielelor la *secuții* și *țigani* dintr-un sat din Secuime (Töhötöm, 2004), fierăria la *turcii* din Bașpunar, curelăria la *turcii* din Cobadin (Constantin, 2010), olăritul *secuilor* din Corund (Constantin, 2010), cât și reorientări sau specializări profesionale moderne (migrația forței de muncă lipovenești de la Carcaliu peste hotare [Capoți *et al.*, 2009]; comerțul *căldărarilor* din Căleni cu aluminiu [*cf.* Hasdeu, 2004]; tâmplăria (*tătarii* din Independența, *turcii* din Cobadin [*cf.* Constantin, 2010])). La Zăbala, conform tradiției orale locale, familiile de migranți români ar fi lucrat la început (din lipsă de pământ și de animale), pentru contele maghiar local; românii își păstrează aici un „monopol în creșterea oilor”, ocupație socotită o „marcă de identificare etnică”; după 1990, locuitorii *secui* și români ai Zăbalei și-au împărțit după 1990 terenurile arabile sătești (*cf.* Constantin, 2004). Exclusivitatea patronajului maghiar în raporturile de muncă dintr-un sat din Secuime încetează odată ce unii *țigani* se reorientează către agricultură, cu „acces de uz” la terenuri în paragină sau la pășuni, în vreme ce anumiți *secui* deprind împletirea nuielelor – meșteșug considerat o „caracteristică etnică” în legătură cu comunitatea țăganilor locali (*cf.* Töhötöm, 2004). Relații economice cu românii sunt angajate de căldărarii din Căleni (comerțul cu aluminiu). În plus, rudarii din Dragomirești devin „clienți” ai sașilor din sudul Transilvaniei („lucrul pământului în schimbul banilor”), iar căldărarii din Căleni cumpără aluminiu de la romii vătrași. În cazul Sântana, *nemții* sunt renumiți atât ca „meseriași” în industria urbană, cât și pentru „hărnicia” lor în muncile câmpului (fără a fi, totuși, cosași „la fel de buni” ca moșii); în contextul anilor 1980, șvabii ce ajung să emigreze revin cu cadouri pentru co-etnicii lor din comună, iar românii se adresează populației co-naționale din Ungaria, în cadrul *micului trafic* transfrontalier (*cf.* Chelcea, Lățea, 2000).

Vestimentația populară (pantaloni negri, cămașa fără guler, brâul de lână colorat; fustele lungi, largi și colorate...), ciorba lipovenească din carne și legume (*șci*), la Carcaliu – sunt tot atâtea elemente ale *culturii etnice* lipovenești (Capoți *et al.*, 2009). Dacă, pentru lipovenii din Mahmudia, ortodoxia de rit vechi rămâne principala trăsătură a identității etnice, o divergență doctrinară ca acceptarea sau excluderea preoției este responsabilă pentru sciziunea *popovților* de *bespopovți*; în planul culturii materiale a aceleiași comunități, *soba-pat* (*lijanca*) și *baia* (*bania*) sunt în continuare resurse ale reprezentativității etnografice (Titov, 2009). „Poarta secuiască” și „nunta secuiască”, ca și „Vânătoarea Sfântului Rege Ladislau”, sunt teme reprezentativ-etnice ale ceramiștilor *maghiari* de la Corund (*cf.* Constantin, 2010). La *turcii* din Bașpunar și *tătarii* din Cobadin, piesele de vestimentație etnică (muzeificate la nivel local) sunt reinvestite simbolic în cadrul unor festivaluri ale grupului amintit (*cf.* Constantin, 2010). *Sașii* din Michelsberg evocă participarea bisericii luterane și a preoților locali la activitățile Vecinătăților locale (*cf.* Constantin, 2010). La Sântana, *nemții* ce emigrează în Germania (la fel ca *sașii* din

Michelsberg) își abandonează în majoritate casele; șvabii rămași continuă însă o sărbătoare comemorativă estivală – *Kirckweich* – legată de reconstrucția bisericii romano-catolice locale, în anul 1868, după un incendiu; în același sat, pentru evitarea excluziunii și a condiției de „credincios de rangul doi”, unii din *țigani* locali trec la cultul penticostal (cf. Chelcea, Lățea, 2000). Pentru căldărarii din Căleni, ghicitul și „farmecele” (*datul cu cărți, lucrul cu Necuratul*) sunt „competențe feminine” tradiționale, încă actuale, deși „dezinvestite simbolic”; portul femeilor rome – fuste, basmale colorate, colier cu *mahmudele* – continuă să fie tradițional (cf. Hasdeu, 2004). La *kaldarași*-i din Cuza Vodă, casele placate cu marmură, și cu turnulețe și cu fronton triunghiular, sunt un „indicator al specificului etnic” (cf. Erolova, 2010). Atât în context de omogenitate etnică (Bașpunar), cât și de multiculturalitate (Cobadin), meșteșugurile tradiționale sunt asociate cu artizani turci (fierăria și, respectiv, curelăria – cf. Constantin, 2010). Promovarea turistică a comunității de la Bașpunar recurge (cu susținerea Uniunii Democratice a Turcilor) la un „repertoriu de simboluri” ale etnicității locale, prin popularizarea gastronomiei tradiționale turcești și amenajarea unei cafenele (cf. Chirițoiu *et al.*, 2009; Constantin, 2010); același sens de „revitalizare culturală” îl afirmă festivalurile etnice organizate la Carcaliu de Comunitatea Rușilor Lipoveni (cf. Capoți *et al.*, 2009).

Căldărarii din Căleni se află într-un raport de subordonare față de romii înstăriți din localitățile Noroieni și Turulești. Turcii din Bașpunar afirmă conștiința unei „superiorități” față de tătarii învecinați (pe care îi consideră „fără țară” prin „a-și fi vândut steagul” – cf. Chirițoiu *et al.*, 2009). Căldărarii din Brateiu își prezintă *cazanele* din aramă ca „însemne comunitare inconfundabile” cu artefactele *gaborilor* din Târgu Mureș. Artefactele curelarului turc din Cobadin și cele ale fierarului turc din Bașpunar sunt cumpărate nu doar de co-etnicii acestora, ci și de români și, respectiv, români, tătari și aromâni (Constantin, 2010). Unul dintre motivele ornamentale recurente în ceramica secuiască de la Corund – *Hăzi Áldás*, „Binecuvântarea casei” – este redat de olarii maghiari locali și în ungurește, și în românește (cf. Constantin, 2010). Într-un sat de *secui* și *țigani* din Secuime, căsătoriile mixte (foarte rare totuși) sunt interpretate ca o tendință de „mascare a apartenenței etnice”; în același caz, *țigani* locali angajează relații de negoț cu *secuii* din satul învecinat Corund (cf. Töhötöm, 2004). La Zăbala-Covasna, bilingvismul maghiar-român este trăit ca o „datorie morală” a grupurilor locale de *secui*, români (și țigani), cu o „flexibilitate” a românilor (minoritari, în acest caz) în a învăța limba maghiară (Șerban, Dorondel, 1999–2000); în cimitirul maghiar local, s-a produs un amestec recent al mormintelor catolice și protestante (Șerban 2000). *Kurban Bayram* este o sărbătoare comună turcilor și tătarilor din Independența și Bașpunar (Constantin, 2010). Curelăria turcească din Cobadin este echivalată tehnic cu meșteșugul similar al aromânilor (*machedoni*) din Cogeaalac (Constantin, 2010). Printre românii de la Sântana, un contrast „intra-etnic” apare între „corcirea” *comlăușenilor* (deși, altminteri, „buni gospodari”) și „puritatea” *coloniștilor* moți (cf. Chelcea, Lățea, 2000).

ETNICITATEA URBANĂ

„Orășenimea” este asociată în mod generic cu heterogenitatea socială a unor locuitori „modernizați” din punct de vedere educațional și profesional, așa cum *multietnicitatea și interculturalitatea* apar drept coordonate definitorii ale vieții urbane. Cu atât mai semnificative pot fi atunci realitățile etnografice ale conservatorismului, învecinării, contactului, schimbului, hibridizării sau conflictului cultural între comunitățile etno-lingvistice din orașele țării noastre.

Aromânii din Constanța conservă exonime ca *fârșeroți, cutzovlahi, cipani, vâriareni, grămușteni* (Iosif, 2009), iar comunitatea aromânească din Călărași este și astăzi desemnată drept „grămușteni” (*cf.* Precladite, 2011); deși graiul aromânesc continuă să reprezinte o „sursă a conștiinței etnice”, cu perpetuarea endonimului *armân*, folosirea sa nu conferă o atare identitate celor lipsiți de o dublă descendență aromânească (Precladite, 2010). Într-un alt oraș (Roman-Bacău), în condițiile unui conservatorism lingvistic al populațiilor locale de lipoveni și de romi, aceștia din urmă se împart în *căldărari, zlătari, muzicanți*; (și) cu sprijinul statului român, cursuri de limba rusă și proiecte de alfabetizare *romani* sunt derulate pentru grupurile minoritare amintite (*cf.* Flenchea, 2009).

Mărturiile identitare ale aromânilor din Constanța și Călărași redau informații despre o „origine plasată pe un alt teritoriu [*Grecia, Macedonia, Bulgaria...*]”, reflectând uneori conștiința anteriorității față de români („ca vechime, românii adevărați sunt armânii...”); istoria orală a acestui grup reține și amintirea persecuțiilor comuniste la adresa celor acuzați de antecedente legionare (*cf.* Precladite 2010). Țiganiile din Roman rememorează amintirea deportării lor în Transnistria, din perioada celui de-al Doilea Război Mondial (*cf.* Flenchea 2009).

Pe lângă perpetuarea unor exonime cu semnificație teritorială – *fârșeroți, grămușteni* etc. – comunitatea aromânilor constănțeni se autodefineste (retrospectiv) și prin cele două „translații” spațiale din perioada interbelică (imigrarea câtorva mii de familii aromânești din Balcani în Dobrogea, între anii 1925–1932), și din anii socialismului românesc (mutarea masivă a populației de aromâni dinspre ruralitatea dobrogeană către centrele urbane locale – *cf.* Iosif, 2009, Precladite, 2010); în Constanța, două cartiere – Tomis Nord și Palazu Mare – sunt descrise ca fiind „preponderent aromânești” (Iosif, 2009). La Sighișoara, după plecarea multora din sași în Germania, după 1989, s-a petrecut o „regrupare” a Vecinătăților tradiționale locale, în fapt o restrângere a numărului acestora de la opt, la două (*cf.* Schiltz, 2003). *Căldărarii* din Roman sunt concentrați în cartierele Strada Nouă și Mihai Viteazul; în același oraș, lipovenii au la rândul lor cartiere proprii (*cf.* Flenchea, 2009).

Vecinătățile feminine săsești (*Frauenachbarschaften*) din Sighișoara, cu „rolurile” lor interne (*Mama de Vecinătate, casiera, femeile de Zecime...*) și cu atribuții specifice (distribuirea de ajutoare umanitare, pregătirea meselor „vecinilor”, organizarea funeraliilor...) impun prin „convivialitate” și „legături

[sociale] necalculate”, diferite de rigoarea contractuală a Vecinătăților de bărbați (cf. Schiltz, 2003). Aromânii din Constanța își întemeiază apartenența comunitară pe articularea a trei instituții „etnice” de rudenie, și anume *soia* (înrudirea bilaterală, *taifa* (genealogia patrilineară), și *fumalia* (copiii cuplului, „totalitatea descendenților cu o origine comună în cadrul ansamblului” – cf. Iosif, 2009). Endogamia (ca practică de alianță matrimonială aromânească, adusă din Macedonia istorică) a continuat să reprezinte până la sfârșitul anilor 1970 un comportament de conservare familială a religiei, limbii și tradițiilor aromânilor *grămușteni* din Călărași; renunțarea ulterioară la această orientare maritală este resimțită tocmai ca abandon al unei „strategii identitare” a grupului etno-lingvistic amintit (cf. Precladite, 2011). *Căldărarii* din Roman continuă să respecte autoritatea *bulibașei*, conducătorul lor tradițional (cf. Flenchea, 2009).

Industria alimentară și comerțul urban sunt specializări productive și concurențiale ale structurilor parentale aromânești din Constanța, cu o dezvoltare postsocialistă deopotrivă activată prin „rețele economice extracomunitare” [Iosif, 2009]. După 1989, migrația în străinătate a unora din membrii grupurilor de țigani din Roman are caracterul unei conversii economice adaptative (Flenchea, 2009).

Apartenența etnică a lipovenilor din Roman se exprimă prin participarea majorității comunității locale la botez, nuntă și înmormânare (conform cu ortodoxia de rit vechi, în pofida convertirii recente a unor membri ai acestui grup la culte neo-protestante – cf. Flenchea, 2009). Grupurile de țigani din Roman au rămas în anumite cazuri necreștinate până la începutul secolului XX (Flenchea, 2009). În Constanța, femeile din grupul *kazandži*-lor practică vrăjitoria (cf. Erolova, 2010). La aromânii din Constanța, „sensul și circuitele” schimbului matrimonial de daruri evidențiază un „cult al bogăției” printre membrii acestei comunități, cu etalarea puterii economice și prestigiului public al grupurilor de rude asociat căsătoriei (Iosif, 2009). După ce, în perioada postbelică, au dezvoltat o „strategie de ascundere” a identității lor culturale, aromânii din Constanța își conturează în prezent un orizont de alteritate față de români, materializat în utilizarea recipocă a exonimelor (*machedoni* [aromâni] – *mucani* [români]), recunoașterea dialectului aromân ca „limbă” de către Consiliul Europei (1999), declararea apartenenței aromânești de către un număr de 25 053 persoane (în 2002) față de 982 (în 1977) etc. (Precladite, 2010).

ETNICITATEA REGIONALĂ

Spre deosebire de *orizontul monografic* – rural și urban – al lucrărilor susmenționate, anumite studii asupra etnicității din România sunt elaborate mai curând la o *scală regională*, cu acoperirea mai multor comunități etno-lingvistice. În asemenea cazuri, problematizarea diferă nu atât prin obiectivele anchetei, cât prin demersul comparativ, înscriind particularitățile etnografice ale identității etnice într-un registru interpretativ mai general, despre apartenența, proveniența sau permanența faptelor culturale.

Deși (la recensământul din 1992), 36% din cei 6 938 de locuitori ai Oituzului și 59,1% din cei 3 550 de locuitori de la Frumoasa (ambele – sate în județul Bacău) au declarat limba maghiară drept „limbă maternă” (în condițiile bilingvismului, în raport cu restul locuitorilor românofoni) și, în pofida utilizării alternative a etnonimului *ceangău* (atestat încă de la 1780), autoidentificarea locală cea mai frecventă a populației amintite este aceea de *catolici* (Șerban 2004; 2009). Prin referire etnonimică la regiunea (probabilă) de proveniență (Saxonia Inferioară, *Niedersachsen*), *sașii* din localități sud-transilvănene (precum Cislădie-Heltau și Cislădioara-Michelsberg) se disting de *landlerii* din satele Apoldu de Sus, Cristian și Turnișor (în aceeași zonă a județului Sibiu, originari din Austria secolului al XVIII-lea, cf. Sedler 2005). Căldărarii dobrogeni sunt prezentați printr-o suită de endonime, printre care *kaldarași*, *kangliari*, *kazandži*.

„Memoria mitică” a *catolicilor* de la Frumoasa-Bacău asociază (prin legende) toponimul sătesc fie cu domnitorul moldovean Ștefan cel Mare, fie cu regele maghiar Ștefan cel Sfânt (cf. Șerban, 2009). „Haina de *landler* și biserica fortificată” devin (în anii 1980) „puncte de orientare” pentru istoria identității colective a acestui grup etnic, „sub semnul normelor protestante”, de-a lungul a 250 de ani petrecuți în sudul Transilvaniei, cu memoria recentă a persecuțiilor politice postbelice (cf. Sedler, 2005).

În satele mixte cu *catolici* și *ortodocși* moldoveni (cu origini medievale documentate istoric în Secuime), *extinderea teritorială a exogamiei* indică următoarele variabile: *pe localități învecinate* (tendință exogamică mai pronunțată a ortodocșilor din ambele sate), *pe localități la nivelul județului Bacău* (în căsătoriile exogame ale *catolicilor* de la Frumoasa, partenerii provin din aria medie, în vreme ce în alianțele exogamice mixte, aceștia se recrutează din aria extremă; la Oituz, extinderea exogamiei zonale a *catolicilor* se produce la nivelul unor localități din jurul orașului Bacău), *pe localități dinafara județului Bacău* (o „arie a căsătoriilor mixte” la Frumoasa ce se suprapune în întregime cu aria exogamică a căsătoriilor ortodoxe; la Oituz, căsătoriile catolice extind cu 17 județe aria exogamiei maxime, în timp ce ortodocșii cu numai 7% – cf. Șerban, 2004). *Kaldarași*-i dobrogeni (bunăoară, la Cuza Vodă sau Siliștră) locuiesc în mod obișnuit în cartiere mici sau pe aceeași stradă, în case vecine; cartiere separate sunt semnalate și în cazul rudarilor sau țiganilor turci din Constanța (cartierul Palazul Mare), Tulcea (cartierele Neptun, Plugarilor, Cariera), Siliștră (cartierul Suru Bair) etc. (cf. Erolova 2010).

Vecinătățile transilvănene ale *sașilor* includeau îndeobște bărbați căsătoriți, cu alegerea unui „tată” (sau „părinte”) „de zecime”, ajutat de un consiliu și un casier (pentru evidența contribuțiilor bănești ale vecinilor) etc. (cf. Pozsony, 2003). Date etnografice recente indică însă și activitatea unor Vecinătăți feminine la Sighișoara, constituite după modelul masculin, cu o „Mamă de Vecinătate” – *Nachbarschaftsmutter* –, o casieră, o scriitoare și femeile de Zecime (responsabile cu colectarea banilor); reuniunile „vecinelor” aveau loc (în paralel cu ale

bărbaților) în casa *Nachbarschaftsmutter* (cf. Schilz, 2003). În satele sibiene de *landleri* – Apoldu de Sus, Cristian și Turnișor – au fost organizate „de secole” fraternități și comuniuni premaritale ale tinerilor, *Bruderschaft* și *Schwesterschaft*, adevărate „uniuni sociale etnice, [...] după criteriul vârstei” (Sedler, 2005). Ca o consecință a opțiunii matrimoniale interconfesionale pe care comunitatea *catolicilor* de la Frumoasa-Bacău o face (începând cu mijlocul anilor '60) pentru parteneri ortodocși, numărul nașilor de cununie crește până la 7–8 perechi (cf. Șerban, 2004).

Vecinătățile feminine de la Sighișoara sunt implicate în muncile agricole pentru preotul local, precum și în distribuirea ajutoarelor sociale în comunitate (Schilz, 2003). Orientarea exogamică a locuitorilor catolici și ortodocși ai satelor Oituz și Frumoasa, din perioada 1920–2000, s-a dezvoltat într-un context ocupațional deopotrivă tradițional (olăritul) și modern (industrializarea), iar cristalizarea unei „identități civice și politice” a *catolicilor* de la Frumoasa-Bacău s-a „împletit” cu emanciparea economică a acestora (împroprietărirea funciară din 1864, 1921, 1945 – cf. Șerban, 2009). Migrația căldărarilor din Dobrogea la muncă în Occident, după 1989, este consemnată ca o adaptare profesională a acestei minorități (Erolova, 2010).

Ayunarea generală a vecinilor sași (*Richttag*) și alegerile în Vecinătate aveau loc la sfârșitul carnavalului anual, iar admiterea avea drept criterii originea germană și religia luterană (cf. Pozsony, 2003); la Sighișoara, transmiterea sarcinilor din *Nachbarschaft* către alți „vecini” este condiționată încă de identitatea săsească a acestora (cf. Schilz, 2003). Ca „semn distinctiv al apartenenței la grupul etnic de *landleri*”, vestimentația tradițională devenea obligatorie la ritualul de maturizare religioasă (*Confirmarea*) a tinerilor *landleri*, cu piese ca haina de postav, baticul și pălăria; balurile tradiționale ale *landlerilor* au fost reluate în plin socialism românesc; politica socialistă de omogenizare culturală, precum și emigrarea multor *landleri* în Germania, au afectat actualitatea portului popular local (cf. Sedler, 2005). În satul Frumoasa (județul Bacău), comunitățile locale de *catolici* și ortodocși organizau hore distincte, până după Primul Război Mondial; autoritățile comuniste aveau să impună ulterior o singură horă (cf. Șerban, 2004).

Vecinătățile săsești transilvănene (de pildă, cele de la Senereuș) excludeau participarea românilor și romilor; în orașe ca Sighișoara și Brașov, încă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, *sașii* se opuneau participării maghiarilor și, respectiv, românilor la *Nachbarschaften*; deși administrația austriacă a insistat (cu secolul al XVIII-lea) ca Vecinătățile *sașilor* să includă și locuitori de altă etnie, românii și *maghiarii* din localitățile mixte și-au înființat propriile lor asociații de vecini (cu excluderea romilor, însă – cf. Mușlea, 1957; Pozsony, 2003). Cu un rol deosebit în „supraviețuirea culturală” a grupului sud-transilvănean al *landlerilor* din România, portul popular al acestora este diferit de cel al satelor de *sași* (de exemplu, *Gieb*, hăinuța din postav alb, la fetele săsoaice, și din postav închis, la fetele de *landleri* – cf. Sedler, 2005). În satele de *ceangăi* din Moldova, după 1960,

creșterea numărului de căsătorii dintre catolici și ortodocși (4,3% din căsătorii la Oituz, și 12,4% la Frumoasa) are drept corolar un echilibru numeric în aceste căsătorii (*ortodox-catolică* și *catolic-ortodoxă*), cu preluarea de către unul din soți fie a confesiunii catolice, fie a celei ortodoxe (*cf.* Șerban, 2004).

ANALOGII ȘI OMOLOGII ÎN ÎNCADRAREA RURALĂ, URBANĂ ȘI REGIONALĂ A ETNICITĂȚII

Actualitatea folosirii limbii materne este menționată la majoritatea grupurilor etnice în discuție (*căldărarii* din „Căleni”, *tătarii* din Cobadin și Independența, *turcii* din Bașpunar, lipovenii din Carcaliu, Mahmudia și Roman, ucrainenii din Sfântu Gheorghe, *landlerii* din Apoldu de Sus, Cristian, Turnișor, *secuii* și *țigani* din Secuime, românii și șvabii din Sântana, sașii din Michelsberg, *țigani* din Roman, românii și maghiarii din Zăbala, *catolicii* din Moldova). Bilingvismul relevă instabilitatea relativă a grupurilor etno-culturale în folosirea limbii proprii (cu referențialitatea comună a limbii române, la *nemții* și românii din Sântana; la *secuii*, românii și țigani din Zăbala; la [maghiarofoni] *catolici* și [românofoni] *ortodocși* din Oituz și Frumoasa, la țigani și românii din Călărași; un alt caz este cel al folosirii variabile a limbilor română, asemenea cu „interferența lingvistică” dintre lipoveni, ucrainenii, turcii, tătarii și bulgarii (Mahmudia). În aceste condiții, aromânii din Constanța, lipovenii și țigani din Roman și lipovenii din Carcaliu promovează anumite proiecte de revitalizare etno-lingvistică. Etonimele grupurilor etnice reflectă fie specializarea profesională a acestora (*căldărarii* și *geambașii de vatră* din Căleni, *căldărarii* și *muzicanții* din Roman, *căldărarii* și *kazandzii* din Dobrogea, *căldărarii* din Brateiu), fie proveniența lor locală, regională sau transnațională (aromânii *fârșeroți*, *cutzovlahi*, *cipani*, *vâriarieni*, *grămușteni*, *rușii lipoveni*, *sașii*, *landlerii*, *șvabii*, *tătarii*, *turcii*, *secuii* și românii din Zăbala, precum și românii *comlăușeni*, *coloniști*, *crișăneni* și *vinituri*, la Sântana). Apartenența sau rânduiala religioasă (ortodoxia, ortodoxia de rit vechi, islamismul, romano-catolicismul) sunt redată etno-lingvistic în cazul [ungurilor] *romano-catolici* și *reformați*, *staroverilor*, *popovților* și *bespopovților* lipoveni, *musulmanilor* turci, *catolicilor* și *ortodocșilor* moldoveni.

Istoria populară (sub forma tradițiilor orale și a unor narațiuni etno-istorice) este caracteristică grupurilor de aromâni și germani (despre proveniență teritorială și persecuții politice), *comlăușeni* și *țigani* (autohtonie), *secui*, *catolici* și *ortodocși* (originea etnică și sătească, vechimea meșteșugărească), turci (vechimea meșteșugărească), români (originea alogenă, autohtonie). Informațiile vernaculare despre trecutul etno-cultural sunt completate cu documente scrise privind *statutele* Vecinătăților de *sași* și actele imperiale de înnobilitare ale maghiarilor, donațiile de robi „țigani”, precum și cu „istoricitatea tehnică” a portului tradițional *landler*, artizanatului maghiar, căldărar și turcesc.

Comportamentul teritorial al grupurilor etno-culturale are drept variabile disjuncția rural-urban și alogenia (migrația aromânilor dobrogeni; migrația românilor extracarpatici; migrația *catolicilor* intracarpatici; migrația rușilor lipoveni; colonizarea *sașilor*, *landlerilor* și *nemților*), amplasamentul rezidențial (Vecinătățile săsești și maghiare, cartierele „etnice” ale aromânilor din Constanța, căldărarii din Brateiu și din Roman, lipovenilor din Roman, *kaldarași*-ilor dobrogeni, țiganilor din Secuime, romilor din Călărași). Alte trăsături semnificative aici sunt perpetuarea unor exonime cu semnificație teritorială (la aromâni), „omogenitatea” etnică (a maghiarilor din Corund, turcilor din Bașpunar), dihotomia teritorial-confesională sătească (*secuii* și românii din Zăbala), variabilitatea teritorial-matrimonială a *catolicilor* și *ortodocșilor* ceangăi din Oituz și Frumoasa.

Etnicitatea vedește o „conformație” socială variabilă, cu modele de coeziune comunitară (Vecinătățile săsești și maghiare, fraternitățile tinerești ale *landlerilor*, asociația olarilor maghiari, sistemul aromânesc de rudenie), dar și cu fenomene de relativă dezarticulare a grupului (căsătoriile mixte ale lipovenilor, inegalitățile de gen și criza „autorității consultativ-reprezentative”, cu menținerea doar a celei individuale, la grupurile de romi). Multiculturalitatea implică fie distinctivitate etnică, prin structurarea parentală pe grupuri genealogice (români, *secuii*, țigani), prin nașie (români, *secui*) și la nivelul organizării tradiționale de „clacă” (maghiarii, țiganii), fie schimbul sau mobilitatea identitară, prin exogamie (*secui*, maghiari, țigani) și căsătoria mixtă interconfesională (*catolicii* și *ortodocșii* din Moldova).

Din punct de vedere economic, grupurile etnoculturale se caracterizează în primul rând prin îndeletnicirile lor tradiționale (curelăria *turcilor*, artizanatul în aramă la *căldărari*, artizanatul ceramic la *secui*, împletitul nuielelor la *secui* și *țigani*, păstoritul și cositul la români). Tendința ocupațională către „piața muncii” sau profesiunile moderne este consemnată în cazuri ca migrația forței de muncă peste hotare (lipoveni, căldărari), comerțul urban la aromâni și comerțul cu aluminiu al *căldărarilor* din Căleni, tâmplăria la *turci* și *tătari*, industria urbană la *catolici* și *nemți*, „micul trafic” transfrontalier la români. În anumite împrejurări (riturile de trecere la „vecinii” *sași* și *maghiari*), economia își păstrează un caracter autarhic, sau „intra-etnic”; de cele mai multe ori, este vorba însă de raporturi economice inter-etnice (comerțul cu aluminiu dintre *căldărari*, *vătrași* și români, negoțul artizanal dintre *țigani* și *secui* (la fel și între turci și români, tătari, aromâni), serviciile agro-pastorale ale românilor pentru *secui*, „interschimbabilitatea agro-meșteșugărească” dintre *secui* și *țigani*).

Ethos-ul comunităților etno-culturale sau multietnice este exprimat mai ales sub forma atașamentelor și identităților religioase: ortodoxia (la români), romano-catolicismul (la *catolicii* maghiarofoni), ortodoxia de rit vechi (lipovenii), romano-catolicismul și luteranismul (la *landleri*, *șvabi* și, respectiv, *sași*), romano-catolicismul și calvinismul (la maghiari), islamismul (turcii, tătarii, romii *turci*, *țiganii turci*). Aceste coordonate confesionale sunt întrerupte de disputa dintre

popovților de *bespopovți* (la lipoveni), de anumite convertiri recente la neo-protestantism (la lipoveni și la țigani), și de elemente de religie populară (practici divinatorii și de vrăjitorie ale *căldărarilor* și *kazandži-lor*). Reprezentativitatea etnică a registrului vestimentar este specifică *lipovenilor*, *landler-ilor*, *turcilor*, *tătarilor* și *căldărarilor*, iar particularități de ordin etno-coregrafic sunt semnalate în satele de *landleri* și *ceangăi*. Cultura materială a etnicității este completată prin arhitectură (la lipoveni și *kaldarași*), simbolismul etno-identitar al schimbului matrimonial de daruri (la aromâni), gastronomie (la lipoveni) și producția meșteșugărească (la *secui*). Într-un plan „patrimonial” și turistic, costumația sau bucătăria etnică sunt în mod similar (re)descoperite prin inițiative curente de revitalizare etno-tradițională (turcii, lipovenii); elemente de abandon etno-tradițional sunt semnalate (în perioada postbelică) la *landleri* (vestimentația și atașamentul luteran) *sași* (renunțarea la organizarea Vecinătăților) și *nemții* din Banat (casele, ocupate de *vinituri*).

Alteritatea etno-națională reflectă mai întâi acele situații de distinctivitate etno-culturală cu un caracter (relativ) „intra-etnic” apar la aromâni (în raport cu românii), *landleri* (în raport cu *sașii*), *căldărari* (în raport cu *gaborii*), românii *comlăușeni* (în raport cu românii *coloniști*, *crișăneni* și *vinituri*), *căldărarii* în raport cu „romii înstăriți” și cu *geambașii de vatră* (Căleni), *căldărari* (Brateiu) în raport cu *gabori* (Târgu-Mureș), *lipovenii* în raport cu *bespopovții* și cu *popovții* (Mahmudia). În plan inter-etnic, alteritatea este exprimată fie ca inferioritate culturală (*căldărari* vs. „romi înstăriți”; țigani vs. maghiari; români *comlăușeni* vs. români *moți*), fie ca superioritate culturală (*sași* vs. români și țigani; români și *secui* vs. țigani; turci vs. tătari; *căldărari* vs. rudari și *geambașii de vatră*); o echivalență a artizanatului local apare între turcii din Cobadin și aromânii din Cogealac. Un conservatism etnic aparte (ca adaptabilitate cultural-politică) este semnalat în cazul *landlerilor* sud-transilvăneni; *tătarii* din Cobadin angajează deopotrivă inițiative de muzeificare și de reinvestire festivă a culturii lor tradiționale. Aculturația intervine ca proces de preluare a limbii (de către români, de la *secui*), a organizării sociale (vecinătatea de model săsesc, preluată de maghiari și români); circulația ritualului de comensalitate *kurban* (la *turci* și *tătari*, precum și la *kaldarași* dobrogeni) are, de asemenea, un caracter aculturativ. Pluralitatea lingvistică are un sens „artizanal” în ornamentica meșteșugărească (redată în limbile maghiară și română), așa cum reciprocitatea culturală capătă forme precum confesiunea religioasă (preluarea romano-catolicismului de către românii ortodocși și a ortodoxiei de către *ceangăii* romano-catolici) și ritualul funerar (la *secuii* romano-catolici și protestanți).

În *Tabelul* de mai jos, am sintetizat informația antropologică a bibliografiei românești a etnicității, potrivit proprietăților *omologice* și *analogice* ale unor *tipare culturale de comportament*, identificate (observațional sau analitic) fie în cadru rural, fie la nivel urban, fie, în sfârșit, în context regional.

OMOLOGII

Tipare de comportament	Etnicitate rurală	Etnicitate urbană	Etnicitate regională
Limba maternă	<i>secui</i> , români (Zăbala), <i>secui</i> (Corund), [unguri] <i>romano-catolici</i> și [unguri] <i>reformați</i> (Zăbala), <i>tătari</i> (Independența), <i>tătari</i> (Cobadin), români (Sântana), [șvabi] <i>nemți</i> (Sântana), <i>căldărari</i> (Brateiu), <i>căldărari</i> (Căleni), <i>secui</i> (Sat Secuime), <i>țigani</i> (Sat Secuime), <i>turci</i> (Bașpunar), <i>turci</i> (Cobadin), lipoveni (Carcaliu), lipoveni (Mahmudia), <i>sași</i> (Michelsberg)	aromâni (Constanța), aromâni (Călărași), <i>căldărari</i> (Roman), <i>sași</i> (Sighișoara), lipoveni (Roman)	<i>landleri</i> (Apoldu de Sus, Cristian, Turnișor), [maghiarofoni] <i>catolici</i> și [românofoni] <i>ortodocși</i> (Oituz, Frumoasa)
Etonimie teritorială	români <i>comlăușeni</i> , <i>coloniști</i> , <i>crișăneni</i> și <i>vinituri</i> (Sântana), <i>secui</i> (Zăbala), români (Zăbala), <i>secui</i> (Corund), <i>secui</i> (sat din Secuime), <i>ruși lipoveni</i> (Carcaliu), <i>croați</i> (Carașova), <i>turci</i> (Bașpunar), <i>turci</i> (Cobadin), <i>tătari</i> (Cobadin), <i>tătari</i> (Independența), [șvabi] <i>nemți</i> (Sântana), <i>sași</i> (Michelsberg)	(Constanța), <i>sași</i> (Sighișoara), [aromâni] <i>fârșeroși</i> , <i>cutzovlahi</i> , <i>cipani</i> , <i>văriareni</i> , <i>grămușteni</i> (Constanța), [aromâni] <i>grămușteni</i> (Călărași)	<i>landleri</i> (Apoldu de Sus, Cristian, Turnișor)
Etonimie profesională	<i>căldărari</i> (Căleni), <i>căldărari</i> (Brateiu), <i>kaldarași</i> , <i>kazandži</i> (Cuza Vodă)	<i>Căldărari</i> (Roman), (București), <i>kazandži</i> (Constanța)	
Etonimie religioasă	<i>staroveri</i> (Carcaliu), <i>musulmani turci</i> (Bașpunar), [unguri] <i>romano-catolici</i> și [unguri] <i>reformați</i> (Zăbala), <i>bespopovți</i> , <i>popovți</i> (Mahmudia)		[maghiarofoni] <i>catolici</i> și [românofoni] <i>ortodocși</i> (Oituz, Frumoasa)
Tradiții despre originea etnică	<i>secui</i> (Corund)		

Tradiții despre originea locală	lipoveni (Carcaliu), <i>sași</i> (Michelsberg), <i>secui</i> (Zăbala), români <i>comlăușeni</i> , <i>țigani</i> (Sântana)		[maghiarofoni] <i>catolici</i> (Frumoasa), <i>maghiari</i> (Transilvania)
Tradiții tehnice	<i>secui</i> (Corund), <i>căldărari</i> (Brateiu), <i>turci</i> (Bașpunar), <i>turci</i> (Cobadin)		<i>landleri</i> (Apoldu de Sus, Cristian, Turnișor)
Omogenitate etno-teritorială	<i>secui</i> (Corund), <i>turci</i> (Bașpunar), <i>căldărari</i> (Brateiu)	lipoveni (Roman), aromâni (Constanța)	<i>kaldarași</i> (Cuza-Vodă, Silistra)
Organizare comunitară tradițională	<i>secui</i> , <i>țigani</i> (Sat Secuime), <i>sași</i> (Michelsberg)	<i>sași</i> (Sighișoara)	<i>landleri</i> (Apoldu de Sus, Cristian, Turnișor)
Structurare genealogică	români, <i>secui</i> , <i>țigani</i> (Zăbala)		
Endogamie	lipovenii <i>bespopovți</i> (Mahmudia)	aromâni (Constanța), aromâni (Călărași)	
Nășie	români, <i>secui</i> (Zăbala)		[maghiarofoni] <i>catolici</i> , [românofoni] <i>ortodocși</i> (Frumoasa)
Ocupații tradiționale	<i>secui</i> (Corund), <i>secui</i> (sat Secuime), <i>țigani</i> (sat Secuime), români (Zăbala), români <i>comlăușeni</i> (Sântana), <i>căldărari</i> (Căleni), <i>căldărari</i> (Brateiu), <i>kaldarași</i> , <i>kazandži</i> (Cuza Vodă), <i>turci</i> (Bașpunar), <i>turci</i> (Cobadin)		
Organizare etno-[parental] profesională	<i>secui</i> (Corund)	aromâni (Constanța)	
Autarhie		aromâni (Constanța)	
Atașamente etno-religioase	[unguri] <i>romano-catolici</i> , [unguri] <i>reformați</i> (Zăbala), <i>secui</i> , români (Zăbala), <i>secui</i> (Corund), lipoveni (Carcaliu), <i>turci</i> (Bașpunar), <i>turci</i> (Cobadin), lipoveni (Mahmudia), <i>nemți</i> (Sântana), <i>tătari</i> (Independența), <i>tătari</i> Cobadin), <i>sași</i> (Michelsberg)	aromâni (Constanța), aromâni (Călărași), <i>sași</i> (Sighișoara), lipoveni (Roman)	[maghiarofoni] <i>catolici</i> și [românofoni] <i>ortodocși</i> (Oituz, Frumoasa), <i>landleri</i> (Apoldu de Sus, Cristian, Turnișor)

Religie populară	<i>căldărari</i> (Căleni)	<i>kazandži</i> (Constanța)	
Vestimentație tradițională	lipoveni (Carcaliu), <i>căldărari</i> (Căleni), <i>căldărari</i> (Brateiu), lipoveni (Mahmudia), <i>tătari</i> (Cobadin)		<i>landleri</i> (Apoldu de Sus, Cristian, Turnișor)
Cultura materială a etnicității	lipoveni (Carcaliu), ucraineni <i>haholi</i> (Sfântu Gheorghe), lipoveni (Mahmudia), <i>secui</i> (Corund), <i>kaldarași</i> (Cuza Vodă), <i>turci</i> (Bașpunar), <i>turci</i> (Cobadin)	aromâni (Constanța) <i>kaldarași</i> (Constanța)	<i>căldărari</i> (Dobrogea)
Etno-coregrafie			[maghiarofoni] <i>catolici</i> și [românofoni] <i>ortodocși</i> (Oituz, Frumoasa), <i>landleri</i> (Apoldu de Sus, Cristian, Turnișor)
Alteritate culturală intra-etnică	români <i>comlăușeni</i> ≠ români <i>coloniști, crișăneni, vinituri</i> (Sântana), <i>căldărari</i> ≠ „romi înstăriți” (Căleni) <i>căldărari</i> ≠ <i>geambași de vatră</i> (Căleni), <i>căldărari</i> (Brateiu) ≠ <i>gabori</i> (Târgu-Mureș), lipoveni ≠ <i>bespopovți</i> ≠ <i>popovți</i> (Mahmudia)	aromâni ≠ români (Constanța)	<i>landleri</i> (Apoldu de Sus, Cristian, Turnișor) ≠ <i>sași</i>
Conservatorism etno-cultural	<i>tătari</i> (Cobadin)	aromâni (Constanța), aromâni (Călărași)	<i>landleri</i> (Apoldu de Sus, Cristian, Turnișor)

ANALOGII

Bilingvism și hibridizare dialectală	<i>secui</i> , români și țigani (Zăbala), români, [șvabi] <i>nemți</i> (Sântana), lipoveni (Mahmudia)		[maghiarofoni] <i>catolici</i> și [românofoni] <i>ortodocși</i> (Oituz, Frumoasa)
Revitalizare etno-lingvistică		aromâni (Constanța), lipoveni (Roman), <i>căldărari</i> (Roman)	
Persecuție politico-ideologică	<i>nemți</i> (Sântana), <i>sași</i> (Michelsberg)	<i>căldărari</i> (Roman), aromâni (Constanța)	<i>landleri</i> (Apoldu de Sus, Cristian, Turnișor)
Persecuție religioasă	lipoveni (Carcaliu), lipoveni (Mahmudia)	lipoveni (Roman)	

Alogenie etnică/migrație, colonizare	<i>căldărari</i> (Brateiu), lipoveni (Carcaliu), români (Zăbala), lipoveni (Mahmudia), <i>sași</i> (Michelsberg), români <i>coloniști, crișăneni și vinituri; nemți</i> (Sântana)	<i>sași</i> (Sighișoara), <i>lipoveni</i> (Roman), aromâni (Constanța), aromâni (Călărași)	<i>landleri</i> (Apoldu de Sus, Cristian, Turnișor), [maghiarofoni] <i>catolici</i> (Oituz, Frumoasa)
Marginalizare etno-rezidențială	<i>căldărari</i> (Brateiu), <i>țigani</i> (sat Secuime), țigani (Zăbala)	<i>căldărari</i> (Roman)	
Dihotomie teritorial-confesională	<i>secui</i> , români (Zăbala)		
Variabilitate teritorial-matrimonială inter-confesională			[maghiarofoni] <i>catolici</i> și [românofoni] <i>ortodocși</i> (Oituz, Frumoasa)
Dezarticulare socială	<i>căldărari</i> (Căleni)		
Exogamie	români, <i>secui</i> , țigani (Zăbala), <i>țigani</i> (sat Secuime), lipoveni (Carcaliu)	aromâni (Constanța), aromâni (Călărași)	[maghiarofoni] <i>catolici</i> și [românofoni] <i>ortodocși</i> (Oituz, Frumoasa)
Ocupații moderne	lipoveni (Carcaliu), <i>căldărari</i> (Căleni), români, [șvabi] <i>nemți</i> (Sântana), <i>turci</i> (Cobadin), <i>tătari</i> (Independența)	aromâni (Constanța)	[maghiarofoni] <i>catolici</i> și [românofoni] <i>ortodocși</i> (Oituz, Frumoasa)
Schimburi interetnice	<i>căldărari</i> ↔ <i>vătrași</i> , <i>căldărari</i> ↔ români (Căleni), români ↔ <i>secui</i> (Zăbala), <i>secui</i> ↔ <i>țigani</i> (sat Secuime), <i>secui</i> (Corund) ↔ <i>țigani</i> (Sat Secuime), turci ↔ români, tătari, aromâni (Bașpunar), turci ↔ români (Cobadin)		
Revitalizare etno-tradițională	<i>lipoveni</i> (Carcaliu), <i>turci</i> (Bașpunar), <i>tătari</i> (Cobadin)		<i>landleri</i> (Apoldu de Sus, Cristian, Turnișor)
Convertire religioasă	<i>țigani</i> (Sântana)	lipoveni (Roman)	
Abandon etno-tradițional	<i>haholi</i> (Sfântu-Gheorghe), <i>sași</i> (Michelsberg), [șvabi] <i>nemți</i> (Sântana)		<i>landleri</i> (Apoldu de Sus, Cristian, Turnișor)

Alteritate culturală inter-etnică	turci (Başpunar) [vs. <i>tătari</i>], țigani [vs. <i>secui</i>] (sat Secuime), români [vs. <i>nenji</i>] (Sântana), români, <i>secui</i> [vs. țigani] (Zăbala)		
Aculturație	<i>secui</i> > români (Zăbala), turci ≡ tătari (Independența, Cobadin), turci ≡ aromâni (Cobadin)		<i>kaldarași</i> ≡ <i>rudari</i> ≡ <i>țigani turci</i> (Dobrogea)
Plurilingvism artizanal	<i>secui</i> (Corund)		
Reciprocitate culturală	[unguri] <i>romano-catolici</i> ↔ [unguri] <i>reformați</i> (Zăbala)		[maghiarofoni] <i>catolici</i> ↔ [românofoni] <i>ortodocși</i> (Oituz, Frumoasa)

Criteriile antropologice ale apartenenței etno-culturale circumscriu astfel tipare specifice de comportament cu un conținut omologic, și anume: *limba* (folosirea limbii materne, etnonimia teritorială, etnonimia profesională, etnonimia religioasă), *etno-istoria* (tradiții despre originea etnică, despre originea locală și tradiții tehnice), *teritorialitatea* (omogenitatea etno-teritorială), *socialitatea* (organizarea comunitar-tradițională, structurarea genealogică, nașia), *economia* (ocupații tradiționale, organizarea etno-[parental] profesională, autarhia), *ethos*-ul (atașamentele etno-religioase, religia populară, vestimentația tradițională, cultura materială a etnicității, etno-coregrafia) și *viziunea despre lume* (alteritatea culturală intra-etnică, conservatorismul etno-cultural). Cât despre tiparele comportamentale cu caracteristici analogice, acestea corespund criteriilor amintite, după cum urmează: *limba* (bilingvismul și hibridizarea dialectală, abandonul lingvistic și revitalizarea etno-lingvistică), *etno-istoria* (persecuția politico-ideologică, persecuția religioasă, alogenia etnică/migrație, colonizare), *teritorialitatea* (marginalizarea etno-rezidențială, dihotomia teritorial-confesională și variabilitatea teritorial-matrimonială interconfesională), *socialitatea* (dezarticularea socială și exogamia), *economia* (ocupațiile moderne și schimburile interetnice), *ethos*-ul (revitalizarea etno-tradițională, convertirea religioasă), *viziunea despre lume* (alteritatea culturală inter-etnică, aculturația, plurilingvismul artizanal și reciprocitatea culturală).

Aceste tipare de comportament transpun practic un repertoriu al variabilității etno-culturale din România, conform cu informația etnografică a unor lucrări elaborate, așa cum am văzut, în cadre sau scale analitice rurale, urbane și regionale. Într-o atare clasificare, grupurile etnice apar în acord cu ocurența poziționărilor lor omologice și/sau analogice: asemănările și deosebiriile dintre ele pot fi astfel evaluate sinoptic, din perspective metodologice juxtapuse.

O parte însemnată a etnonimelor de mai sus (*german*, *lipovean*, *ungur*, *român*, *rom*, *țigan*) au o valoare *exo-nominativă*, ce acoperă realitățile etnografice

(locale, zonale și multicultural) ale unor *endonime* diverse ([germani] *landleri, nemți* [șvabi], *sași*; [lipoveni] *staroveri, popovți* și *bespopovți*; [unguri] *maghiari, reformați, romano-catolici, catolici, secui*; [români] *comlăușeni, coloniști, crișăneni, vinituri*); [romi] *căldărari, kaldarași, kazandži, gabori, geambași de vatră/vătrași, rudari, țigani, țigani turci*). De aceea, încercarea de clasificare a tiparelor comportamentale în conturul anumitor „paternități” etnice este condiționată de *distribuția categorială* a omologiilor și analogiilor dintre grupurile și sub-grupurile asociate acestora, precum și de raportul dintre o atare distribuție și localizarea rurală, urbană și regională a diverselor comunități etno-culturale.

Patru subgrupuri locale de germani (*landlerii* din Apoldu-Cristian-Turnișor, *nemții* din Sântana, *sașii* din Michelsberg și *sașii* din Sighișoara) au în comun o seamă de omologii (între *limba maternă, etnonimie teritorială, atașamente etno-religioase*) și analogii (*persecuție politico-ideologică, alogenie etnică/migrație și colonizare, abandon etno-tradițional*), ceea ce, în condițiile unui singur tipar cultural împărtășit în trei din cele trei cazuri (*organizarea comunitar-tradițională* a sașilor din Michelsberg și Sighișoara, și cea a landlerilor) sugerează aici o aparentă unitate etno-lingvistică. Cu toate acestea, restul tiparelor omologice izolate ale *landlerilor* (*vestimentație tradițională, etno-coregrafie, conservatorism etno-cultural*) și *sașilor* (*tradiții despre originea locală*), în raport cu absența unor asemenea trăsături la șvabi, *împreună* cu tiparul cultural comun celor trei subgrupuri (*organizarea comunitar-tradițională*) și cu proximitatea lor geografică, sunt argumente pentru o afinitate istorică a acestora și pentru deosebirea lor relativă de *șvabi* (în pofida contextului politic similar al colonizării habsburgice a *landlerilor* și *șvabilor*).

Între grupurile de lipoveni de la Carcaliu, Mahmudia și Roman există omologii de *limbă maternă, etnonimie religioasă* și *atașamente etno-religioase*, precum și analogii privind *persecuția lor religioasă* și *alogenia etnică/migrația lor istorică*. În schimb, omologia dintre *vestimentația tradițională* și aceea referitoare la *cultura materială a etnicității* intervin doar în cazul comunităților de la Carcaliu și Mahmudia; de asemenea, Carcaliu conservă tiparele culturale izolate ale *etnonimiei teritoriale, tradițiilor despre originea locală, exogamiei, ocupațiilor moderne* și *revitalizării etno-tradiționale*, iar Mahmudia pe cele ale *endogamiei, alterității culturale inter-etnice, bilingvismului și hibridizării dialectale*. În ceea ce privește grupul de la Roman, acesta este caracterizat printr-un tipar omologic izolat de comportament (*omogenitatea etno-teritorială*) și tot un singur tipar analogic (*convertirea religioasă*). Frecvența trăsăturilor omologice de comportament, în contrast cu numărul diferențelor culturale (majoritar analogice), sugerează o mai mare compatibilitate între comunitățile de la Carcaliu și Mahmudia (locuind în mediul rural și în perimetrul aceluiași județ), în raport cu grupul urban din Roman.

Trei grupuri rurale de români în tot atâtea contexte de multiculturalitate (Zăbala, Sântana și „românofonii” din Oituz și Frumoasa) își păstrează *limba maternă* în condiții specifice de *bilingvism și hibridizare dialectală*. Câteva

similitudini suplimentare apar între Zăbala și Oituz & Frumoasa (*atașamente etno-religioase, nășie, exogamie*), precum și între Sântana și Oituz & Frumoasa (*alogenie etnică/migrație și colonizare, ocupații moderne*). Pe de altă parte, românii *comlăușeni* de la Sântana (în conviețuire cu *nemții* și cu romii, dar și cu românii *crișeneni, coloniști și vinituri*) și românii *zabolani* din Secuime (ce trăiesc împreună cu maghiarii și cu țiganii) mai au în comun o singură omologie (*ocupații tradiționale*) și trei analogii (*migrație și colonizare, alteritate culturală interetnică, aculturație*); aceleași comunități conservă și tipare izolate (Zăbala: *structurare genealogică, dihotomie teritorial-confesională, schimburi interetnice*; Sântana: *etnonimie teritorială, tradiții despre originea locală, alteritate culturală intra-etnică*). În concluzie, interetnicitatea românească este regnoscibilă într-o anumită comuniune religioasă și de practici matrimoniale ale comunităților de la Zăbala și Oituz & Frumoasa (probabil și ca rezultat al unor fluxuri de migrație transcarpatice mai vechi, între cele două populații rurale). În rest, este vorba de „topografii” incoerente (Zăbala-Sântana; Oituz & Frumoasa-Sântana), lipsite de o relaționare directă, cu un mod de viață definit prin diversitate culturală locală și migrații regionale autonome.

Căldărarii din Brateiu și Căleni, împreună cu *kaldarași-i* și *kazandži-i* din Cuza Vodă și cu *kazandži-i* din Constanța sunt reuniți de o singură omologie (*etnonimia profesională*), în vreme între *căldărarii* din Căleni și Brateiu și *kaldarași-i* și *kazandži-i* de la Cuza Vodă sunt două omologii (*etnonimia profesională și ocupațiile tradiționale*). Cele mai multe tipare culturale comune (*limba maternă, etnonimie profesională, ocupații tradiționale, vestimentație tradițională, alteritate culturală intraetnică*: toate cu caracter omologic) există între *căldărarii* din Căleni și cei din Brateiu, în pofida distanțării locului de reședință (Mărginimea Sibiului, respectiv Câmpia Română). Similitudini de trei tipare culturale sunt consemnate între *căldărarii* din Brateiu și *kaldarași-i/kazandži-i* din Cuza Vodă (omologiile *etnonimiei profesionale, omogenității etnoteritoriale și ocupațiilor tradiționale*), iar seturi de câte două omologii apar în cazurile Căleni-Cuza Vodă și Brateiu-Cuza Vodă (*etnonimie profesională, ocupații tradiționale*), precum și între Brateiu și Constanța (*etnonimia profesională și religia populară*). Poate și ca un rezultat al vechiului nomadism (al căldărării de la Brateiu), „nucleul” de compatibilitate intraetnică include subgrupurile Brateiu și Căleni (o pondere mai mare a trăsăturilor omologice, în raport cu cele trei tipare analogice diferențiale: *alogenie/migrație, dezarticulare socială* [Căleni], *schimburi interetnice* (Căleni), *marginalizare etno-rezidențială* [Brateiu]). În contrast, comunitatea de la Cuza Vodă conservă caracteristici izolate (*cultura materială a etnicității și aculturația*) ce o deosebesc și mai mult, pe lângă numărul mic de trăsături omologice similare, de restul cazurilor.

Ansamblul etnic ungiuresc include în cazul de față comunitățile de la Corund (*secui*), Oituz și Frumoasa (*catolici* maghiarofoni), dintr-un Sat din Secuime (*secui*) și de la Zăbala (*secui*). Dintre acestea, subgrupurile Zăbala și Oituz,

Frumoasa fac dovada celor mai multe omologii (ale *limbii materne, etnonimiei religioase, tradițiilor despre originea locală, nășiei și atașamentelor etno-religioase*), cărora li se adaugă și trei analogii (ale *bilingvismului și hibridizării dialectale, exogamiei și reciprocității culturale*). Trăsături culturale echivalente sunt înregistrate și între Corund și Zăbala (*limba maternă, etnonimie teritorială*), Corund și Satul din Secuime (*limba maternă, etnonimia teritorială, ocupațiile tradiționale, schimburile interetnice*), Corund și Oituz, Frumoasa (*limba maternă*) și Zăbala și Satul din Secuime (*etnonimia teritorială și schimburile interetnice*). Corund se distinge însă prin șase tipare culturale proprii (*tradițiile despre originea etnică, tradițiile tehnice, omogenitatea etno-teritorială, organizarea etno-[parental] profesională, cultura materială a etnicității și plurilingvismul artizanal*). Alte tipare culturale izolate sunt semnalate în cazul Zăbala (*structurarea genealogică și dihotomie teritorial-confesională*) și Satul din Secuime (*organizarea comunitară tradițională*). Nu am putut stabili nicio omologie și nicio analogie între satul din Secuime și Oituz, Frumoasa, nici vreun tipar cultural distinct al celor două sate de *catolici*. În aceste împrejurări, o comuniune etno-culturală este reperabilă în primul rând între Zăbala și subgrupurile extra-carpatice ale *catolicilor* de la Oituz și Frumoasa; adăugăm aici și relaționarea „ocupațională” dintre Corund și Satul din Secuime. În contextualizarea acestor constatări, subliniem importanța *organizării sociale* (la Zăbala, Oituz, Frumoasa: *nășia, exogamia, reciprocitatea culturală*; cu adaosul *structurării genealogice și teritorial-confesionale* la Zăbala) și a *economiei meșteșugărești* (ceramica de la Corund; împletitul nuielilor, în satul din Secuime). În felul acesta, tiparele culturale distincte ale Zăbalei sunt convergente cu restul trăsăturilor similare cu Oituz și Frumoasa (ținând seama și de contextul de conviețuire interetnică ale acestor subgrupuri cu românii). Pe de altă parte, învecinarea și meșteșugurile tradiționale și negoțul de profil sunt temeiul unei interdependențe locale, tehnice, dintre Corund și Satul din Secuime (un rol auxiliar, în acest caz, îl au *organizarea comunitară* de întrajutorare tradițională *kalaka*, în Satul din Secuime, și *tradițiile tehnice* ale Corundului, alături de asociația meșteșugărească locală *Eletfa*).

Cele două comunități aromânești din Constanța și din Călărași se aseamănă în principal sub raport omologic (*limba maternă, etnonimie teritorială, endogamie, atașamente etno-religioase, conservatorism etno-cultural*), precum și prin două trăsături analogice (*alogenie etnică/colonizare și exogamie*). În același timp, subgrupul din Constanța exprimă prin mai multe tipare culturale izolate (*organizare etno-[parental] profesională, cultura materială a etnicității, alteritate culturală intra-etnică, revitalizare etno-lingvistică, autarhie, persecuție politico-ideologică*). Aceste situații par să reflecte mai curând anumite circumstanțe istorice (politicile represive comuniste) și particularități socio-economice locale ale modului urban de viață al aromânilor constănțeni și călărășeni (de pildă, potențialul diferit de dezvoltare al celor două orașe), decât un „profil” etnic divergent al acestora. Omologiile și analogiile dintre subgrupurile amintite confirmă coordonatele

lor etno-lingvistice și religioase comune, atât în sensul conservator-tradițional, cât și în planul integrării adaptative în structurile și ritmul lumii orășenești.

Două subgrupuri de turci (Bașpunar și Cobadin) au omologii de *limbă maternă, etnonimie teritorială, tradițiile tehnice, ocupații tradiționale, cultura materială a etnicității, atașamente etno-religioase* și o analogie a *schimburilor interetnice*. În același timp, cele două comunități diferă în termenii unor tipare culturale distincte (*etnonimia religioasă, omogenitatea etno-teritorială, revitalizarea etno-tradițională și alteritatea culturală interetnică*, la Bașpunar; *ocupațiile moderne și aculturația*, la Cobadin). Datele etnografice relevă astfel o probabilitate mai mare a identității etnice a celor două comunități (învecinate într-o regiune dobrogeană), al căror „fond omologic” este superior unor diferențe exprimate prin analogii (și explicabile prin contextul social: omogenitate turcă la Bașpunar, conviețuire culturală a turcilor cu românii, tătarii și aromânii, la Cobadin).

Informația etnografică de față cuprinde evidențe despre două omologii (*limba maternă și atașamente etno-religioase*) între două subgrupuri de tătari din localitățile dobrogene Cobadin și Independența. Mai multe diferențe între aceste comunități sunt semnalate atât la nivelul tiparelor omologice (*etnonimie teritorială, vestimentație tradițională și conservatorism etno-cultural*, la Cobadin), cât și în acela al tiparelor analogice (*revitalizarea etno-tradițională și schimburile interetnice*, la Cobadin; *ocupații moderne și aculturația*, la Independența). Aceste caracteristici nu exclud posibilitatea apartenenței etno-religioase comune a celor două comunități (aflate în proximitate teritorială în Dobrogea), dar reflectă implicațiile condițiilor specifice de interculturalitate (tătari-români, la Independența; tătari, români, turci, aromâni, la Cobadin), cu ipoteza unui plus de individualizare etno-culturală a subgrupului de la Cobadin.

CONCLUZII

Cercetarea grupurilor și subgrupurilor etnice de mai sus este semnificativă în primul rând pentru presupuziția și încercarea de identificare a unor „încrengături” între anumite comunități și a unor cezuri sau discontinuități, între altele; totodată, ea comportă o discuție asupra premiselor și variabilelor metodologiei propriu-zise de lucru.

Alegerea unor „cazuri” de studiu al interetnicității a ținut seama (așa cum am văzut) de *comparabilitatea* etnografică a acestora, privită din unghiul „proprietăților” omologice sau analogice ale trăsăturilor culturale asociate. Am stabilit pe acest temei congruențe sau disparități între referințele rurale, urbane și/sau regionale ale unor ansambluri etno-lingvistice.

O constatare generală este că „fondul” sau „nucleul” tiparelor omologice de comportament contribuie la cartografierea apartenenței etno-culturale într-un

anumit cadru de habitat și de analiză. Este vorba de o încadrare preponderent rurală, incluzând *landlerii* din Apoldu, Cristian și Turnișor și sașii din Michelsberg; românii din Sântana, Zăbala și „românofonii” din Oituz și Frumoasa, lipovenii din Carcaliu și lipovenii din Mahmudia; căldărarii din Bratei și căldărarii din Căleni; secuii din Zăbala și maghiarofonii din Oituz și Frumoasa; aromânii din Constanța și aromânii din Călărași; turcii din Bașpunar și turcii din Cobadin. Această enumerare eludează însă localizări strict sătești ale „co-etnicilor”, în favoarea unor contextualizări regionale ale „înruirilor” acestora (*landlerii* din Apoldu, Cristian și Turnișor și sașii din Michelsberg, în Mărginimea Sibiului; lipovenii din Carcaliu și lipovenii din Mahmudia în Dobrogea Superioară; căldărarii din Bratei (în județul Sibiu) și căldărarii din Căleni (în Câmpia Română); secuii din Zăbala (județul Covasna) și „maghiarofonii” din Oituz și Frumoasa (județul Bacău). Într-un singur caz (turcii din Bașpunar și turcii din Cobadin), cele două sate sunt învecinate în perimetrul câtorva kilometri.

În același timp, *omologarea* unor afinități intraetnice confirmă relevanța referențialității urbane (sașii din Sighișoara în asociere cu sătenii sași și *landleri* din Mărginimea Sibiului) sau, dimpotrivă, probează disjunția acesteia de cadrele lumii rurale (lipovenii din Roman, în contrast cu lipovenii din Mahmudia și Carcaliu); pe același temei comparativ, orașenii aromâni din Constanța și Călărași sunt echivalați unei evoluții „îngemănate” în plan etnolingvistic și social.

În retrospectivă acestui demers, putem conchide că nici reconstituirea istorică, nici localizarea geografică, și nici chiar reunirea lor, nu pot argumenta întotdeauna și doar *per se* apartenența culturală a unor subgrupuri etnice încadrate prin categoriile exonimice ale terminologiei „administrativ-teritoriale”. Este adevărat: apropierea regională favorizează adeseori păstrarea și reafirmarea unor coeziuni sau „în rădăcinări” etno-lingvistice („germanii” din Mărginimea Sibiului, „turcii”, „lipovenii” și „aromânii” din Dobrogea); sunt însă și situații în care legăturile dintre anumite grupuri exced universul unei zone de „baștină” sau de concentrare etnică, evoluând (în condiții specifice de migrație sau/și multiculturalitate) la o scară inter-regională (românii din județul Bacău și cei din Secuime, *secuii* din Covasna și „maghiarofonii” din județul Bacău, căldărarii din județul Sibiu și căldărarii din Câmpia Română).

Variabilitatea „grupurilor etnice” (adeseori exonimică) este însoțită, astfel, de o multiculturalitate „intra-specifică” (prin excelență endonimică) – fapt ce solicită o nouă „dioptrie” comparativă, adaptată nu doar clasificării topografice a unor colectivități, ci și recunoașterii sensurilor sociale și dinamicii interetnice sau interculturale a acestora. Omologiile și analogiile oferă în această privință posibilitatea unui „reglaj gradat” în înțelegerea comparativă a asemănărilor și deosebirilor culturale. Tiparele de comportament dau în fond măsura auto-referențială și inter-referențială a apartenenței etno-culturale, în locațiile rurale, urbane și regionale ale acesteia.

BIBLIOGRAFIE

1. CAPOȚI, I., CĂTANĂ, O., CULESCU, M., EVANGHELIE, R., SĂDEAN, I. (2009), „Carcaliu – sat de vacanță”, în: Bogdan Iancu (ed.), *Dobrogea. Identități și crize*, Colecția *Societatea Reală* (5), București, Editura Paideea, p. 79–93.
2. CHELCEA, L., LĂȚEA, P. (2000), *România profundă în comunism. Dileme identitare, istorie locală și economie secundară la Sântana*, București, Editura Nemira.
3. CHIRIȚOIU, A., NICOLĂESCU, M., NOVAC, S., POPA, M. (2009), „Etnicitate și turism cultural în satul Bașpunar”, în: Bogdan Iancu (ed.), *Dobrogea. Identități și crize*, Colecția *Societatea Reală* (5), București, Editura Paideea, p. 94–125.
4. CONSTANTIN, M. (2010), „Artizanatul minorităților etnice în Banat, Dobrogea și Transilvania”, *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei* (X), în: Honorem Prof. Univ. Dr. Ion H. Ciubotaru, Complexul Național „Moldova”, Iași, Muzeul Etnografic al Moldovei, p. 281–316.
5. CONSTANTIN, M. (2011), „Pentru un continuum conceptual în vocabularul antropologic al variabilității etno-culturale din România” (manuscris, <https://sites.google.com/site/ethnocultural>)
6. DUFFY, P.R. (2010), *Complexity and Autonomy in Bronze Age Europe: Assessing Cultural Developments in Eastern Hungary*, A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (Anthropology) in The University of Michigan.
7. EIBL-EIBESFELDT, I. (1989 [orig. 1986]), *Human Ethology*, New York, Aldine de Gruyere.
8. EROLOVA, Y. (2010), „Cultura materială și identitatea țiganilor din Dobrogea”, în: Stelu Șerban (ed.), *Teme în antropologia socială din Europa de sud-est*, București, Editura Paideea, p. 333–358.
9. FLENCHEA, P. (2009), „Municipiul Roman: interferențe etnice și confesionale – rușii lipoveni și romii, mentalități în schimbare”, în: A. Majuru (ed.), *Conferința națională de antropologie urbană*, ediția I, Roman, 23–25 septembrie 2009, București, Editura Papirus Media, p. 319–330.
10. HASDEU, I. (2004), „Kaj Marfa. Comerțul cu aluminiu și degradarea condiției femeii la romii căldărari”, în: Liviu Chelcea, Oana Mateescu (ed.), *Economia informală în România: piețe, practici sociale și transformări ale statului după 1989*, Colecția de antropologie (4), București, Editura Paideea, p. 289–314.
11. IOSIF, C., *L'entreprise de la parenté. Réseaux d'échanges entre les Aroumains de Constanța*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene.
12. KOTTAK, Ph. C. (1991), *Anthropology: The Exploration of Human Diversity*, New York, McGraw Hill Inc.
13. MUȘLEA, C.C. (2003 [1957]), „Contribuții la instituția *Veciniei* la românii brașoveni”, în: V. Mihăilescu (coord.), *Vecini și Vecinătăți în Transilvania*, Ediția a II-a, Editura Paideea, București, p. 171–203.
14. PLECADITE, C. (2010), „Repere identitare ale aromânilor din Constanța”, în: Stelu Șerban (coord.), *Teme în antropologia socială din Europa de sud-est*, Editura Paideea, București, p. 256–282.
15. PLECADITE, C. (2011), *Strategii matrimoniale și de identitate la aromânii grămoșteni din Călărași*, Lucrare de diplomă (Introducere), *Dhyeata. Blog di Cultură Arâmânească*.
16. RENDALL, D., A. DI FIORE (2007), „Homoplasmy, Homology, and the Perceived Special Status of Behavior in Evolution”, *Journal of Human Evolution*, 52/2007, p. 504–521.
17. SCHILTZ, A. (2003), „Vecinătățile de femei din Sighișoara. Discurs și practici”, în: V. Mihăilescu (coord.), *Vecini și Vecinătăți în Transilvania*, Ediția a II-a, București, Editura Paideea, p. 53–68.
18. SEDLER, I. (2005), „Istoria landlerilor din Transilvania. Identitate de grup în: oglinda comportamentului vestimentar. Secolul al XVIII – secolul XX-lea: partea a II-a”, *Studii și comunicări de etnologie*, tomul XIX, 2005, p. 181–200.

19. ȘERBAN, S. (2000), „Zăbala, a village from Transylvania. Its kinship structures”, *Etudes et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, 22, p. 35–49.
20. ȘERBAN, S. (2004), „Catolici și ortodocși în Moldova: aspecte ideologice și sociale în sate mixte confesional”, *Sociologie românească*, vol. II, nr. 1, p. 117–140.
21. ȘERBAN, S. (2009), „Catolicii din Moldova. Identitate civică și istorie orală”, *Sfera politicii. Revistă de științe politice*, Fundația Societatea Civică (ed.), XVII, 138, p. 52–58.
22. ȘERBAN, Ș., DORONDEL, ȘT. (1999–2000), „The oral history of an interethnic and interconfessional village. The migrations legends”, *Revue des études sud-est européennes*, tomes XXXVII (1–2) – XXXVIII (1–2), p. 191–205.
23. TITOV, I. (2009), „Rolul comunicării în relația populație majoritară – populație minoritară. Studiu de caz: relația dintre români și rușii lipoveni din Mahmudia”, în: A. Majuru (ed.), *Conferința națională de antropologie urbană*, ediția I, Roman, 23–25 septembrie 2009, București, Editura Papirus Media, 2009, p. 306–318.
24. TÖHÖTÖM, SZ. Á. (2004), „Patroni vechi, patroni noi: maghiari și țigani din perspectiva economiei informale”, în: Liviu Chelcea, Oana Mateescu (ed.), *Economia informală în România: piețe, practici sociale și transformări ale statului după 1989*, Colecția de antropologie (4), București, Editura Paideea, p. 315–341.